

מרכז בגין-סאדאת לחקרים אסטרטגיים

חיסול פאח'ריזאדה והשלכותיו

מאת סא"ל (מיל") ד"ר רפאל אופק

מבט מבס"א מס' 1,837, 3 בדצמבר 2020

תקציר: הריגת מוחסן פאח'ריזאדה, שבמשך שנים רבות היה עמוד התווך של תוכנית הגרעין הצבאית האיראנית, מהווה מכה קשה לתוכנית זו ומעידה על כשל מודיעיני כרוני של מערכת ביטחון הפנים האיראנית. קשה להעריך בשלב זה את השלכות הפעולה על תוכנית הגרעין האיראנית ותמונת המצב המדינית, בעיקר לאור חילופי הממשל בושינגטון.

הריגתו של מוחסן פאח'ריזאדה ב-27 בנובמבר עומדת לחתום את שנת 2020 כשנה קשה ביותר מבחינת המשטר האיראני:

- ב-3 בינואר חוסל קאסם סולימאני בנמל התעופה הבינ"ל של בגדאד על-ידי טיל ששוגר ממל"ט אמריקני. סולימאני, מפקד כוח אל-קודס של משמרות המהפכה שימש כמוח וכמנוע של פעילות הטרור האיראנית בעולם.
- ב-8 בינואר יירטה מערכת ההגנה האווירית האיראנית בטעות מטוס נוסעים אוקראיני בהמראתו מנמל התעופה של טהראן, בשל רגישות יתר על רקע התקיפות האיראניות של בסיסי ארה"ב בעיראק כנקמה על חיסול סולימאני. התרסקות המטוס גרמה למותם של 176 נוסעים ואנשי צוות, ובכללם 82 איראנים ו-63 אזרחים קנדים שרובם ממוצא איראני. נוכח התכחשות המשטר לאחריותו לאירוע נערכו הפגנות המוניות ברחבי איראן כנגד המשטר.
- העיצומים האמריקנים גרמו לקריסת הכלכלה האיראנית, ובכלל זה צניחת המטבע לשפל חסר תקדים, עלייה דרמטית ביוקר המחיה וזינוק באבטלה.
- התחלואה והמוות באיראן כתוצאה ממגפת הקורונה הגיעו לאחרונה לשיאים חדשים, עד כדי חשש מאובדן שליטה על התפשטות הנגיף.
- מאז סוף חודש יוני התרחשה ברחבי איראן סדרת פיצוצים ותקלות מסתוריות, בין היתר במתקנים ביטחוניים וספינות ומפעלים שעלו באש. בלטו במיוחד הפיצוץ שהתרחש ב-26 ביוני במפעל חו'ג'יר לייצור דלק טילי הסמוך לקומפלקס הצבאי פארצ'ין, והפיצוץ והשריפה ב-2 ביולי במפעל העשרת האורניום בנתאנז במתקן ששימש להרכבת צנטריפוגות מתקדמות.
- ארגון חיבאללה, תחת חסות איראן, מואשם כאחראי לפיצוץ האדיר ב-4 באוגוסט בנמל ביירות שגרם לבירה הלבנונית הרס עצום ולהרג של כ-190 איש.

הריגת פאח'ריזאדה מצטרפת לרשימת אסונות זו. ההרוג שירת במשמרות המהפכה בדרגת תת-אלוף ושימש כמרצה לפיסיקה באוניברסיטת אימאם חוסיין של משמרות המהפכה. את דרכו בקהיליית הגרעין של איראן החל ככל הנראה ב-1998 כאשר התמנה לעמוד בראש "המכון לחקר הפיסיקה" שחקר באותה עת תחומים שונים של מדעי הגרעין שהיו רלוונטיים לפיתוח נשק גרעיני. לאחר שנחשף המכון הוחלף כינויו ל"מכון לפיסיקה שימושית" ותפקידיו עוצבו במסגרת תוכנית בראשות פאח'ריזאדה שכונתה "עמאד" ושכללה חלק ניכר מהפעילויות שהתנהלו קודם לכן במסגרת "המכון לחקר הפיסיקה". בעקבות הפלישה לעיראק ב-2003 החליטה ההנהגה האיראנית להעלים את תוכנית עמאד, ופאח'ריזאדה העביר את פרויקט פיתוח הפצצה לאוניברסיטת מאלכ אשתאר לטכנולוגיה שבטהראן הקשורה למשרד ההגנה ואף הקים לשם כך את "הארגון לחדשנות ומחקר הגנתיים" שהועבר לאתר חדש.

באותה עת אף החליטה ההנהגה האיראנית להפריד בין הפרויקטים הצבאיים של תוכנית הגרעין שיישאו חסויים וימשיכו להתפתח בהנהלת פאח'ריזאדה לבין פרויקטים שניתן להציגם כמיועדים לצרכי שלום (כולל העשרת אורניום) ושהיו תחת חסות הארגון האיראני לאנרגיה אטומית. על-פי מספר דיווחים ביקר פאח'ריזאדה בפיונגיאנג בפברואר 2013 בראשות משלחת מומחי גרעין איראנים לצפות בניסוי הגרעיני השלישי של צפון קוריאה. על-פי אחד הדיווחים נכח פאח'ריזאדה גם בשני הניסויים הגרעיניים הראשונים של צפון קוריאה.

הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) שמעה ככל הנראה על פאח'ריזאדה מקהיליית המודיעין האמריקנית בעקבות מידע שהגיע לידי הסי.אי.איי ב-2004 באמצעות מחשב נייד של עריק איראני. על סמך מידע זה הופיע שמו של פאח'ריזאדה בהחלטת מועצת הבטחון 1747 (מרץ 2007), שהידיקה את הסנקציות על איראן, כמעורב בפעילויות בתחומי הגרעין והטילים הבליסטיים. שמו אף צוין ברבעון מנכ"ל סבא"א במאי 2008 כמעורב ב"פרויקט 111" (זיווד הטיל הבליסטי שיהאב-3 בראש קרב גרעיני).

מהמידע שצברה הסיקה סבא"א שפאח'ריזאדה היה דמות המפתח של מאמץ הגרעין הצבאי האיראני, ואכן הוא זכה בתקשורת לתואר "אבי הפצצה הגרעינית של איראן". בעקבות חשיפתו הפומבית החליט פאח'ריזאדה לרדת למחתרת ולהיעלם. כך למשל צוין בדו"חות סבא"א שאיראן סירבה לאפשר לפקחיה לתחקרו (אף לאחר חתימת הסכם הגרעין ב-2015), כנראה לא רק בשל החשש לחייו אלא בשל הסירוב לחשוף את מרכיבי תוכנית הנשק הגרעיני.

הריגת פאח'ריזאדה מעלה מספר שאלות:

- **האם הוא המשיך להיות פעיל בתוכנית הגרעין האיראנית לאחר הסכם הגרעין?** אין תשובה ברורה לשאלה זו שכן מאז 2015 לא נחשפו ככל הידוע פעילויות איראניות הקשורות לפיתוח נשק גרעיני או לפאח'ריזאדה. עם זאת סביר שפאח'ריזאדה המשיך להיות פעיל בתחום הגרעין של ארצו בתקופה זו, אם כי במחתרת ובתחומי חישובים תאורטיים.
- **מיהו הגורם מאחורי המבצע?** לטענת איראן הייתה זו ישראל, בשיתוף ארה"ב או בלעדיה, שהרגה את פאח'ריזאדה, ואכן כך מוצג המבצע בעולם. עם זאת לא מן הנמנע שארגון האופוזיציה האיראני *מוג'אהדין אל-ח'אלק* היה אחראי למבצע או לפחות נטל בו חלק. כזכור, נטל ארגון בשם "פנתרי המולדת" אחריות לפיצוץ ב-2 ביולי במפעל העשרת האורניום בנתאנז.
- **מהן השפעות הריגת פאח'ריזאדה במישור הפנים-איראני?** למרות האימרה שאין אדם שאין לו תחליף, פאח'ריזאדה היה לא רק מדען טוב אלא אף בעל

יכולת ניהולית מעולה, ולא בטוח שבין מדעני הגרעין האיראנים יש מישהו בעל שיעור קומתו. כמו כן סביר להניח שלהריגתו הייתה השפעה מוראלית קשה לא רק על קהיליית הגרעין האיראנית אלא אף על המשטר בכללותו שכן הריגת אנשי מפתח והפיצוצים המסתוריים שהתרחשו השנה באיראן מצביעים על כשל מודיעיני כרוני ומתמשך של מערכת בטחון הפנים האיראנית.

- **כיצד תגיב איראן?** אמנם בכירים איראנים הבטיחו נקמה על הריגת פאח'ריזאדה אך בהתחשב ביכולות שהפגינה ישראל מול איראן במישור הצבאי, המודיעיני והלוחמה החשאית יתכן שטהראן תיזהר מאוד מבחינת עוצמת תגובתה, אם תבוא.

- **מה תהיינה ההשלכות המדיניות?** האבל הכבד של המשטר על הריגת פאח'ריזאדה מעיד שתוכנית הגרעין בראשה עמד נועדה לפיתוח נשק גרעיני, בניגוד להצהרות טהראן לאורך השנים. השלכותיו המדיניות של האירוע תהיינה לפיכך תלויות במידה רבה בעוצמת התגובה האיראנית מחד גיסא, ובהתנהלותה של ארה"ב מאידך גיסא. המצב שנוצר ישפיע ככל הנראה על כוונתו ויכולתו של ממשל ביידן להשיב את ארה"ב להסכם הגרעין. אף אין לשלול את האפשרות שטראמפ יבצע פעולה צבאית כלשהי נגד איראן בשלהי נשיאותו ובכך יסבך עוד יותר את המצב. באשר לישראל, נראה שהריגת פאח'ריזאדה תהדק עוד יותר את קשריה עם מדינות המפרץ וסעודיה החוששות מכוונת ביידן לשוב להסכם הגרעין, ולשפר את יחסי ארה"ב עם איראן, והרואות בישראל את המדינה היחידה המסוגלת להגן עליהן מול איראן.

* סא"ל (מיל') ד"ר רפאל אופק הנו מומחה בתחום הפיזיקה והטכנולוגיה הגרעינית. בעבר שרת כחוקר בכיר בקהיליית המודיעין הישראלית. כיום מכהן כחוקר בכיר במרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים של אוניברסיטת בר אילן.

rhofek@gmail.com